

Denetim Odakları Farklı İlkokul Öğretmenlerinin Bazı Değişkenlere Göre Tükenmişlikleri *

Songül Tümkaya **

ÖZET

Bu araştırmada ilköğretim öğretmenlerindeki denetim odağı, cinsiyet, yaş ve hizmet süresi ile tükenmişlik arasındaki ilişkiler incelenmiştir. 1997-1998 öğretim yılı ikinci döneminde çeşitli ilköğretim okullarının I. kademesinde görev yapan 112 öğretmene, Rotter'in (1966) geliştirdiği "Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği" ile Seidman ve Zager (1986-87) tarafından geliştirilen "Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği" uygulanmıştır. Öğretmenlerin "Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği"nden aldıkları puanlara göre uç grupları belirlemek için yapılan işlemlerden sonra içsel boyutlu 36 ve dışsal boyutlu 34 olmak üzere toplam 70 öğretmen örnekleme oluşturmuştur. Verilerin değerlendirilmesinde iki yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları, öğretmenlerin içsel ya da dışsal denetim odağına sahip olmaları açısından "Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği"nin dört alt ölçek puanlarında önemli farklılıklar olduğunu göstermiştir. Sonuçlardan dış denetim odaklı öğretmenlerin daha çok tükenmişlik yaşadıkları anlaşılmıştır. Ayrıca erkek öğretmenlerin tükenmişlik puanları kadın öğretmenlere göre daha yüksek bulunmuştur.

ANAHTAR SÖZCÜKLER : Öğretmen tükenmişliği, denetim odağı, ilköğretim.

SUMMARY : Burnout of Primary School Teachers With Different Levels Locus of Control In Terms of Some Variables

In this study the relationship between locus of control of primary school teachers and teacher burnout was examined. Teachers' age, gender and experience were also considered. In 1997-1998 spring semester,

112 teachers who worked in several primary schools completed the "Internal-External Locus of Control Scale" developed by Rotter (1966) and "Teacher Burnout Scale" developed by Seidman and Zager (1986-87). In order to identify extreme groups for Rotter's Internal-External Locus of Control Scale a specific procedure was used. The sample consisted of 36 teachers with internal locus of control and 34 teachers with external locus of control (total 70 teachers). Two-way analyze of variance was used to analysis data derived from the study. The results showed that there are significant differences in four sub scales of Teacher Burnout Scale in terms of having internal or external locus of control. More specifically, teachers with external locus of control expressed much more burnout. In addition, male teachers' scores of burnout were higher than those of female teachers.

KEY WORDS: Teacher burnout, locus of control, primary school.

GİRİŞ

Kişiliğin bir boyutu olarak ele alınan denetim odağı kavramı, ortaya atılışının üzerinden geçen yirmibeş yılı aşkın bir süredir sayısız araştırmaya konu olmuş ve çok sayıda kişilik değişkeniyle ya da davranışla ilişkisi incelenmiştir (Dağ, 1991). Rotter'a (1966) göre denetim odağı inancı bireylerin geçmişlerindeki pekiştirici yaşıntılarına dayalı olarak davranışlarının sonuçlarını kendi kontrollerine veya kendileri dışındaki odakların (örn; şans, kader, Tanrı vb.) kontrollerine bağlamaları sonucu oluşan bir özelliktir (Akt. Dağ, 1992).

İnsanlar, kendilerine verilen ödül ve cezaların sorumluluğunu kendilerine ya da şans, kader, kısmet gibi

* IV. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yard. Doç. Dr., Ç.Ü. Sınıf Öğretmenliği Ana-Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

kendileri dışındaki güçlere yüklemek eğiliminde olabilirler. Ödül ve cezaları denetleyen gücün kaynağını birey kendi içinde ya da dışında algılayabilir. Rotter (1996) bu gücün kaynaklandığı yere "denetim odağı" adını vermektedir (Akt. Dönmez ve Başal, 1985).

Denetim odağı algısı nedensellik belirtme ve sorumluluk yükleme ile ilgili görülmektedir. İçten denetimliler yaptıkları işin beceriye dayalı yönlerini vurgulayarak, başarılarını kendi davranışlarına bağlamaktadırlar. Dıştan denetimlilerse şansı ya da dış koşulları davranışlarının sonucunun, özellikle de başarısızlıklarının sebebi olarak algılamaktadırlar. İçten denetimliler çalışmalarındaki dikkat dağıtıcı uyarıları suçlamaya, dıştan denetimlilerden daha az; kazaların nedenini bireysel sorumlulukta aramaya ise daha çok eğilimli oldukları görülmektedirler (Dönmez, 1986).

Bir kişilik boyutu olarak ele alınan ve incelenen denetim odağı yönünden bireylerin anlamlı olarak birbirlerinden ayrıldıkları, yapılan pek çok araştırma ile ortaya konmuştur. Araştırmalar dışsal denetimlilerle karşılaştırıldığında, içsel denetimlilerin; entellektüel ve akademik etkinliklerde daha fazla zaman harcadıklarını, okul başarılarının daha yüksek olduğunu, özellikle yarışma ortamında daha üstün başarı gösterdiklerini, toplumsal olaylarda daha aktif olduklarını göstermektedir. İçsel denetimlilerin ise, diğerleriyle karşılaştırıldığında olumsuz etkilere daha fazla direnen, kişisel özgürlüklerinin sınırlandırılmasına güçlü bir tepki gösteren, kendilerini daha etkili, güvenli ve bağımsız kişiler olarak algılayan, olumlu benlik kavramına sahip, atılgan ve girişimci kişiler olduklarını ortaya koymaktadır (Yeşilyaprak, 1990). Bazı bireyler, iç-dış denetim odağı inancı boyutunun uç noktalarında, bazıları da ortalarında yer alabilmektedirler. Bireyler, bu her iki boyutu yaşamalarına karşın, boyutlardan birini daha sık yaşarlar (Dağ, 1991).

Araştırma sonuçları, içsel denetimli olmanın olumlu bir kişilik özelliği olduğunu göstermektedir. Buna karşılık dışsal denetimliler, araştırma bulgularına göre, çevre üzerinde kontrollerinin olmadığına inandıkları

olayları denetim altına alamayacakları, sonucu etkilemeyecekleri kanısından dolayı daha kaygılı, pasif, kuşkucu ve dogmatiktirler. Ayrıca, araştırmalar dışsal denetimlilerin hem kendilerine hem başkalarına daha az güvenen, kendini tanımadaki yetersiz, toplumsal kabul ihtiyaçları az olan, saldırgan ve daha çok savunma mekanizmaları kullanma eğiliminde olduklarını göstermektedir (Yeşilyaprak, 1990).

İnsanları etkileyen, denetim odağında olduğu gibi, kişilik özellikleriyle de ilgili olan ve son yıllarda yaratığı olumsuz sonuçlardan dolayı oldukça önem kazanan diğer bir problem de tükenmişliktir. Tükenmişlik, aşırı derecede bitkinlik veya yorgunluk anlamında kullanılmaktadır (Seidman ve Zager, 1986-87). Tükenmişliğe ve tatminsizliğe yol açan dışsal stres kaynakları arasında iş veya yaşam durumlarından herhangi biri etkili olabilir. Öğretimde stres yapıcı etkenler, idareden kaynaklanan baskı, idari desteğin eksikliği, öğrencinin ilgisizliği, tembelliği veya olumsuz davranışları, bazı meslektaşların olumsuz tutumları, okul-aile işbirliğinin eksikliği, iş açısından ilerlemedeki fırsatların azlığı ve kişi başına düşen işin fazlalığını içerir (Turk, Meeks ve Turk, 1982).

Kişinin tükenmişliği yaşamaması kişilik donanımları ve elindeki imkanları kullanabilmesiyle ilişkilidir. Bu sebeple kişisel özellikler tükenmişlikten korunabilme derecesini de belirler. Bunlar kişinin değişimlere uygun olarak kendini programlayabilme yeteneğine bağlıdır. Yeni koşulları kabullenmek, değişim şartlarını görmeye gayret etmek ve esneklik problemiyle başa çıkma konusunda büyük önem taşır.

Kişinin yetemediği, eksikliğini farketmediği durumlarda olayın yarattığından daha yoğun bir stres ortaya çıkar. Tükenmişlik duygusunu yoğun olarak yaşayıp yaşamama kişinin hayatını etkileyen olaylar üzerindeki kişisel denetimiyle de ilişkilidir. Çeşitli araştırmacılar otonomi veya denetim eksikliğinin yapılan işte tükenmişliğe yol açabileceğini belirtmişlerdir (Schwab, Jackson ve Schuler, 1986).

Mazur ve Lynch (1989) tükenmişlik, kişilik özellikleri ve okul organizasyonu arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Lisede görev yapan toplam 200 öğretmenle yürütülen bu çalışmada da dış denetim odağı ile tükenmişlik arasında yüksek bir korelasyon olduğu belirtilmiştir. Ayrıca tükenmişlikle benlik saygısı arasında da ters yönlü bir ilişkinin varlığına işaret edilmiştir.

Fielding ve Gall (1982) diğer araştırma sonuçlarına paralel olarak dış denetim odağına sahip öğretmenlerin yüksek düzeyde stres ve tükenmişlik gösterdiklerini bulmuşlardır. Bu çalışmada; stres, tükenmişlik, denetim odağı, öğrencilere yönelik tutumlar, değişimlere ya da belirsizliklere katlanma ve okulun niteliği ile iş ortamı arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Sonuçlar öğrenciler hakkında olumsuz tutum ve inançlara sahip, dış denetim odağı yüksek ve tahammül düzeyi düşük öğretmenlerin daha çok stres ve tükenmişlik yaşadıklarını göstermiştir.

Byrne (1992) yaptığı çalışmada daha çok organizasyonel ve kişisel faktörlerin öğretmen tükenmişliğine etkisini araştırmıştır. Bulgular öğretmenlerde tükenmişliği etkileyen organizasyonel faktörlerin; rol çatışması, fazla iş yükü, sınıf atmosferi, karar verme yetkisi ve görülen idari destek, kişisel faktörlerin ise; işgal edilen mevki, benlik saygısı ve dış denetim odağı olduğunu göstermiştir.

Feitler ve Tokar (1982) öğretimde stresin yayınlığıyla ilgili olarak yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin büyük bir bölümünün (%76) iş başında strese girdiğini, bunun bir sonucu olarak da tükenmişlik yaşadıklarını bildirdiklerini saptamışlardır. Değişik araştırmalarda, öğretmenlerdeki tükenmişliğin, işe bağlı stresle yeterince başa çıkılamaması nedeniyle çoğaldığı, bunun da; işe devamsızlıkların artmasına, iş değiştirmeye, düşük moral ve performansa yol açtığı, ayrıca, öğrencinin başarısını da engellediği ifade edilmiştir (Blase, 1986; Dworkin, 1985).

Kişiliğin bir boyutu olarak kabul edilen denetim odağı ile tükenmişlik arasındaki ilişki çeşitli araştırma-

cılar (Mc Intyre, 1984; Kyriacou, 1987; Lunenbur ve Cadavid, 1992) tarafından ele alınmıştır. Denetim odağı, okul performansı ve tükenmişlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan araştırmalar (Mc Intyre, 1984; Mazur ve Lynch, 1989; Nunn ve Nunn, 1993) dış denetim odağı yüksek olan öğretmenlerin daha düşük performansa sahip olduklarını ve daha fazla tükenmişlik gösterdiklerini bildirmektedirler. Örneğin öğretmenlerde görülen tükenmişlik ile denetim odağı arasındaki ilişkiyi araştıran Mc Intyre (1981) öğretmenlerin daha çok dış denetim odaklı olduklarını ve iç denetimli meslekdaşlarına göre daha çok tükenmişlik belirttiklerini bulmuştur (Akt. Schwab, 1983).

Yukarıda özetlenen araştırmalarda da görüldüğü gibi genel olarak dış kontrol odağı ve tükenmişlik arasında olumlu bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Bu durumda; stresli öğretim koşullarına, öğrenciler, öğretme mesleğine ve yönetim desteğinin eksikliğine karşı tepki şeklinde geliştirilen öğretmen tükenmişliğinin (Seidman ve Zager, 1986-87) denetim odağıyla ilişkisi daha da büyük önem kazanmaktadır.

Denetim odağı, aynı zamanda kendi kendini yönetebilen, toplumsal süreçlerdeki rolünün ve sorumluluğunun bilincinde olan bireylerden oluşan bir toplum meydana getirmek açısından değer taşımaktadır. Ancak, davranışlarının sorumluluğunu alan, bir başka deyişle daha çok iç denetim odağına sahip öğretmenler, kendilerinden kaynaklanan problemler olup olmadığını farkına varıp, değiştirmek için uygun çözüm yollarına girişebilirler. Bu da olumsuzlukların zamanında giderilmesi açısından son derece önemlidir. Denetim odağı ve tükenmişlikle ilgili olarak yapılacak araştırmalar öğretmenlerin kendilerindeki isteksizliği, yetersizliği ve daha bir çok istenmeyen davranışları algılayıp gidermeye çalışmalarını sağlayabileceği gibi, öğrencileri, meydana gelebilecek olumsuzluklardan korumalarını aynı zamanda da daha nitelikli bir eğitimi de beraberinde getirecektir. Konunun insan yetiştirme açısından önemi ve ülkemizde bu iki değişkeni birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmaması bu araştırmayı yapmaya yönelten

önemli güdüleyiciler olmuştur. Bu nedenle araştırmanın temel amacı, öğretmenlerdeki tükenmişlik durumunun, denetim odağı ile cinsiyet, yaş ve hizmet süresine göre farklı olup olmadığının incelenmesidir. Araştırmada bu temel amaca bağlı olarak aşağıdaki şu alt amaçlara yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Alt Amaçlar

1- Denetim odağı ve cinsiyetleri farklı olan öğretmenlerin; Görülen İdari Destek, İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma, İş Doyumu ve Öğrencilere Yönelik Tutumlara ilişkin tükenmişlik alt ölçek puanları farklılık göstermekte midir?

2- Denetim odağı ve yaşları farklı olan öğretmenlerin; Görülen İdari Destek, İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma, İş Doyumu ve Öğrencilere Yönelik Tutumlara ilişkin tükenmişlik alt ölçek puanları farklılık göstermekte midir?

3- Denetim odağı ve hizmet süreleri farklı olan öğretmenlerin; Görülen İdari Destek, İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma, İş Doyumu ve Öğrencilere Yönelik Tutumlara ilişkin tükenmişlik alt ölçek puanları farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Örneklem

Bu çalışma, 1997-1998 öğretim yılının ikinci döneminde Adana il merkezinde yer alan ilköğretim okullarının I. kademesinde görev yapan öğretmenlerle yürütülmüştür. Araştırma tesadüfi örnekleme yolu ile seçilen beş ilköğretim okulunun I. kademesinde görev yapan 60'ı kadın, 52'si erkek olmak üzere toplam 112 öğretmen ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlere "Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği" ile "Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği" uygulanmıştır. Ölçekten aldıkları puanlara göre, denetim odağındaki uç grupları belirlemek için yapılan işlemlerden sonra, istatistiksel analizler; 'İçsel boyutlu' 36, 'Dışsal boyutlu' 34 olmak üzere toplam 70 kişi üzerinden elde edilen verilerle yürütülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada "Denetim Odağı"ni belirlemek için ülkemizde pek çok çalışmada kullanılan (Özyürek, 1983; Dönmez, 1983; Ören, 1991) ve Dağ (1991) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan "Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği" (RIDKOÖ) kullanılmıştır. "Tükenmişliği" belirlemek için de uyarlama ile geçerlik ve güvenilirlik çalışması Tümkaya (1996) tarafından yapılan Seidman ve Zager (1986-87) tarafından geliştirilen "Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği"nden (ÖTÖ) yararlanılmıştır. Ayrıca öğretmenlerden; cinsiyet, yaş ve hizmet sürelerini belirtmeleri de istenmiştir.

Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RIDKOÖ)

Rotter'in (1966) geliştirdiği ve ülkemizde Dağ (1991) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan "Rotter İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği" (RIDKOÖ) öğretmenlerin denetim odağını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Dağ'ın (1991) üniversite öğrencileri (N=532) ile yaptığı güvenilirlik ve geçerlik çalışmasında; ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .71, test-tekrar test güvenilirliği .83 olarak bulunmuştur. Ölçüt bağıntılı geçerlik çalışmasında ise öz-kontrolü ölçen Rosenbaum Öğrenilmiş Güçlülük Ölçeği ile RIDKOÖ arasında -.29'luk ($p<0.01$) bir korelasyon gözlenirken; psikolojik belirti düzeyini gösteren Belirti Tarama listesinin (SCL-90-R) genel belirti puanı (GSI) ile .21'lik bir korelasyon verdiği gözlenmiştir. Bu ölçek 29 çift maddeden oluşmakta ve bireylerin genellenmiş denetim beklentilerinin içsellik-dışsallık boyutu üzerindeki konumunu saptamayı amaçlamaktadır. Her madde zorunlu seçmeli cevaplama türünde ikişer seçeneği kapsamaktadır. Altı madde ölçeğin amacını gizlemek için dolgu olarak yerleştirilmiştir ve diğer 23 maddenin dışsallık yönündeki seçenekleri 1'er puanla değerlendirilmektedir. Böylece ölçek puanları 0 ile 23 arasında değişmekte ve yükselen puan dış kontrol odağı inancının artmasına işaret etmektedir.

Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği (ÖTÖ)

Tükenmişliği belirlemek için kullanılan ÖTÖ 20 maddeden oluşan 6 dereceli Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin adaptasyonu ile geçerlik ve güvenilirlik çalışması Tümkaya (1996) tarafından yapılmıştır. ÖTÖ'nün dört alt ölçeği bulunmaktadır. Bu alt ölçeklere ilişkin Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla şu şekildedir; Görülen İdari Destek (GİD) .70; İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma (İBSBÇ) .66; İş Doyumu (İD) .67; Öğrencilere Yönelik Tutumlar (ÖYT) .76'dır. Toplam test/tekrar - test güvenilirlik katsayısı .75'dir. ÖTÖ için yapılan geçerlik çalışmasında öncelikle yapı geçerliği ele alınmıştır. Bu amaçla yapılan faktör analizi, adaptasyon çalışması yapılan ölçekteki, faktör sayısının orijinali ile aynı olduğunu göstermiştir. ÖTÖ'nün geçerliğine ilişkin ikinci analizde benzer ölçekler geçerliğine bakılmıştır. Bunun için Ergin (1993) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan "Maslach Tükenmişlik Envanteri"nden (MBI) yararlanılmıştır. MBI'nın, Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma ve Kişisel Başarı olmak üzere üç alt ölçeği bulunmaktadır. ÖTÖ ve MBI'nın alt ölçekleri arasındaki korelasyon şu şekilde bulunmuştur: İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma ile Duygusal Tükenme .66; İş Doyumu ile Kişisel Başarı .29; Öğrencilere Yönelik Tutumlar ile Duyarsızlaşma .07. ÖTÖ'nün Görülen İdari Destek alt ölçeği, MBI'de yerini tutacak bir alt ölçek olmadığından karşılaştırılmamıştır.

ÖTÖ'nün alt ölçeklerde yer alan madde sayısı sırasıyla şu şekildedir: GİD, 7; İBSBÇ, 6; İD, 5; ÖYT, 2'dir. Ölçeğin puanlanması her alt ölçek için ayrı ayrı yapılmaktadır. Yüksek puan tükenmişliğin yüksekliğini, düşük puan ise düşüklüğünü yansıtır.

Verilerin Analizi

Öğretmenlerin tükenmişlik alt ölçek puanları üzerinde, denetim odağı ile cinsiyet, yaş ve hizmet süresi değişkenlerinin, etkisinin bulunup bulunmadığı İki Yönlü Varyans Analizi ile incelenmiştir. Öncelikle öğretmenlerin denetim odağı ölçeğinden aldıkları ham puanlar büyüklük sırasına konmuştur. Elde edilen ortalamadan 0.5 standart kayma alt ve üst gruplarda yer

alan öğretmenlerden içsel ve dışsal uç grupları oluşturulmuştur. Bu nedenle İç Denetim Odaklı 36, Dış Denetim Odaklı 34, olmak üzere toplam 70 öğretmenin verileri ile analize devam edilmiştir. Örneklem sayısının azlığı nedeniyle, kaybı önlemek için standart kayma 0.5 olarak alınmıştır. İstatistiksel işlemler SPSS 0.9 paket programı (Nie, 1986) aracılığıyla yapılmıştır. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi en fazla .05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın amacına uygun olarak yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

1. Denetim Odağı ve Cinsiyetleri Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Denetim odağı ve cinsiyetleri farklı olan öğretmenlerin tükenmişlik alt ölçek puanlarına ilişkin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1- Denetim Odağı ve Cinsiyetleri Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Denetim Odağı	İÇ			DIŞ		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
GÖRÜLEN İDARİ DESTEK						
Kadın	12	17.25	6.38	23	23.35	7.05
Erkek	24	22.71	9.08	11	30.18	3.16
İŞE BAĞLI STRESLE BAŞA ÇIKMA						
Kadın	12	15.83	6.48	23	15.87	5.32
Erkek	24	12.17	4.84	11	18.45	4.57
İŞ DOYUMU						
Kadın	12	10.42	5.19	23	14.22	6.24
Erkek	24	11.29	4.11	11	16.82	5.62
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMLAR						
Kadın	12	4.25	1.48	23	6.26	2.53
Erkek	24	4.37	1.47	11	6.36	2.42

Tablo 1 incelendiğinde, tüm alt ölçeklerde, dış denetim odaklı öğretmenlerin tükenmişlik puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca ortalamalar, bütün alt ölçeklerde erkeklerin, kadınlardan daha çok tükenmişlik yaşadıklarını da göstermektedir. Gerek kadınlarda, gerek erkeklerde, en yüksek tükenmişliğin "Görülen İdari Destek" alt ölçeğinde yaşandığı, burada da dış denetim odaklı erkeklerin en yüksek ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. Tükenmişlik ortalamalarının en düşük olduğu 'Öğrencilere Yönelik Tutumlar' alt ölçeğinde iç denetim odaklı kadınlar, en düşük ortalamaya sahip olmuşturlardır.

Denetim Odağı ve cinsiyetleri farklı olan öğretmenlerin tükenmişlik alt ölçek puanlarına ilişkin iki yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2- Denetim Odağı ve Cinsiyetleri Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	p
GÖRÜLEN İDARİ DESTEK					
Den. Oda.	710.06	1	710.06	13.25*	Önemli
Cinsiyet	582.53	1	582.53	10.87**	Önemli
Den. Oda. X					
Cinsiyet	7.30	1	7.30	.14	.71
Hata	3538.06	66	53.61		
Toplam	42043.00				
İŞE BAĞLI STRESLE BAŞA ÇIKMA					
Den. Oda.	154.19	1	154.19	5.55**	Önemli
Cinsiyet	4.51	1	4.51	.16	.69
Den. Oda. X					
Cinsiyet	150.67	1	150.67	5.43**	Önemli
Hata	1832.34	66	27.76		
Toplam	19732.00	70			
İŞ DOYUMU					
Den. Oda.	335.40	1	335.40	11.92*	Önemli
Cinsiyet	46.58	1	46.58	1.65	.20
Den. Oda. X					
Cinsiyet	11.48	1	11.48	.41	.52
Hata	1857.42	66	28.14		
Toplam	13980.00	70			

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	p
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMLAR					
Den. Oda.	61.67	1	61.67	14.92***	Önemli
Cinsiyet	.20	1	.20	.05	.83
Den. Oda. X					
Cinsiyet	1.91	1	1.91	.00	.98
Hata	272.85	66	4.13		
Toplam	2296.00	70			

*p<.001 **p<.05 ***p<.0001

Tablo 2'de de görüldüğü gibi öğretmenlerin iç-dış denetim odaklı olmalarının (F=13.25, p<.001) ve cinsiyetin (F=10.87, p<.05), tükenmişliğin 'Görülen İdari Destek' alt ölçeği üzerindeki temel etkisinin önemli olduğu saptanmıştır. Bu alt ölçekte, denetim odağı ve cinsiyet etkileşiminin önemli etkisinin olmadığı görülmüştür. Aritmetik ortalamalara bakıldığında, dış denetim odaklı kadın, $\bar{X}=23.35$; dış denetim odaklı erkek, $\bar{X}=30.18$), 'Görülen İdari Destek' alt ölçeğindeki tükenmişliğin, iç denetim odaklı öğretmenlerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında ise kadınların, (İç denetim odaklı kadın, $\bar{X}=17.25$; Dış denetim odaklı kadın, $\bar{X}=23.75$) erkeklerden daha az tükenmişlik yaşadıkları saptanmıştır.

Tükenmişliğin 'İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma' alt ölçeğinde ise temel olarak denetim odağı (F=5.55, p<.05) ile denetim odağı ve cinsiyet (F=5.43, p<.05) etkileşiminin önemli etkisinin olduğu bulunmuştur. Ortalamalar, iç denetim odağına sahip öğretmenlerin (İç denetim odaklı kadın, $\bar{X}=15.83$; İç denetim odaklı erkek, $\bar{X}=12.17$), 'İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma' açısından daha az tükenmişlik yaşadıklarını göstermektedir. Yapılan varyans analizi sonucunda bu alt ölçeğe ilişkin denetim odağı ve cinsiyet etkileşimi önemli bulunmasına karşın Scheffe-F testi ile yapılan ileri analizde farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır.

'İş ve Doymu' ve 'Öğrencilere Yönelik Tutumlar' alt ölçeklerinde ise, yalnızca denetim odağının önemli bir fark yarattığı görülmüştür (İD için, F=11.92, p<.05;

ÖYT için, $F=14.92$, $p<.0001$). 'İş Doyumu' alt ölçeği için bakıldığında ortalamalardan, iç denetim odaklıların (İç denetim odaklı kadın, $\bar{X}=10.42$; İç denetim odaklı erkek $\bar{X}=11.29$), daha az, dış denetim odaklıların ise (Dış denetim odaklı kadın, $\bar{X}=14.22$; Dış denetim odaklı erkek, $\bar{X}=16.82$) daha çok tükenmişlik yaşadıkları saptanmıştır. Aynı şekilde 'Öğrencilere Yönelik Tutumlar' alt ölçeğinde de, iç denetim odaklı öğretmenlerin (İç denetim odaklı kadın, $\bar{X}=4.25$; İç denetim odaklı erkek, $\bar{X}=4.37$), daha az tükenmişlik bildirdikleri belirlenmiştir.

2. Denetim Odağı ve Yaşları Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Denetim odağı ve yaşları farklı olan öğretmenlerin tükenmişlik alt ölçek puanlarına ilişkin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3- Denetim Odağı ve Yaşları Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Denetim Odağı	İÇ			DIŞ		
	Yaş	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}
GÖRÜLEN İDARİ DESTEK						
20 - 29	6	21.83	7.86	11	24.18	6.87
30 - 39	18	20.67	10.80	14	26.29	6.88
40+	12	20.75	5.08	9	26.11	7.29
İŞE BAĞLI STRESLE BAŞA ÇIKMA						
20 - 29	6	16.50	7.23	11	15.91	4.06
30 - 39	18	11.72	5.59	14	17.71	4.83
40+	12	14.33	4.23	9	16.11	6.97
İŞ DOYUMU						
20 - 29	6	14.17	5.34	11	15.18	5.29
30 - 39	18	10.17	3.55	14	15.07	4.31
40+	12	10.67	4.87	9	14.89	9.36
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMLAR						
20 - 29	6	5.17	1.83	11	7.36	2.06
30 - 39	18	4.33	1.19	14	5.43	2.38
40+	12	3.92	1.56	9	6.33	2.74

Tablo 3'e bakıldığında, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin, yaşa bağlı olarak bazı değişiklikler gösterdiği ve bu değişikliğin, öğretmenlerin çoğunluğunda, yaşın artmasıyla birlikte tükenmişliğin azalması yönünde olduğu görülmektedir. Ortalamalar, dış denetim odağına sahip farklı yaş gruplarındaki tüm öğretmenlerin, dört alt ölçekteki tükenmişlik düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 4- Denetim Odağı ve Yaşları Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	P
GÖRÜLEN İDARİ DESTEK					
Den. Oda.	306.82	1	306.82	4.80**	Önemli
Cinsiyet	2.45	2	1.23	.02	.98
Den. Oda. X					
Cinsiyet	30.23	2	15.12	.24	.79
Hata	4086.47	64	63.85		
Toplam	42043.00	70			
İŞE BAĞLI STRESLE BAŞA ÇIKMA					
Den. Oda.	89.01	1	89.01	3.08	.08
Cinsiyet	22.98	2	11.49	.40	.67
Den. Oda. X					
Cinsiyet	127.59	2	63.79	2.21	.12
Hata	1846.43	64	28.85		
Toplam	17932.00	70			
İŞ DOYUMU					
Den. Oda.	177.65	1	177.65	6.18**	Önemli
Cinsiyet	47.80	2	23.90	.83	.44
Den. Oda. X					
Cinsiyet	40.64	2	20.32	.71	.50
Hata	1839.45	64	28.74		
Toplam	13980.00	70			
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMLAR					
Den. Oda.	56.29	1	56.29	14.78***	Önemli
Cinsiyet	20.58	2	10.29	2.70	.07
Den. Oda. X					
Cinsiyet	6.44	2	3.22	.84	.43
Hata	243.72	64	3.81		
Toplam	2296.00	70			

*** $p<.0001$ ** $p<.05$

Tablo 4'de denetim odağı ve yaşları farklı olan öğretmenlerin tükenmişlik alt ölçek puanlarına ilişkin iki yönlü varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4'de 'İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma' alt ölçeği hariç diğer üç alt ölçekte de yalnızca denetim odağının (GİD için, $F=4.80$, $p<.05$; İD için, $F=86.18$, $p>.05$; ÖYT için, $F=12.78$, $p<.0001$) tükenmişlik üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Temel olarak yaş ile denetim odağı ve yaş etkileşiminin önemli etkisinin olmadığı saptanmıştır. Bu üç alt ölçekte ilişkin ortalamalara bakıldığında, çok az düzeyde ortalama farkları olmakla birlikte, daha çok, farklı yaş gruplarındaki dış denetim odağına sahip öğretmenlerin, iç denetim odağına sahip öğretmenlere göre tükenmişlik düzeylerinin fazla olduğu görülmektedir.

'Görülen İdari Destek' alt ölçeğinde, en yüksek tükenmişlik gösterenler 30-39 yaş grubundaki, dış denetim odaklı ($\bar{X}=26.29$) öğretmenler olmuştur. 'İş Doyumu' ve 'Öğrencilere Yönelik Tutumlar' alt ölçeklerinde ise, bu kez en fazla tükenmişlik yaşadıklarını bildiren öğretmenlerin, 20-29 yaş grubundaki dış denetim odaklılar olduğu saptanmıştır (İD için, $\bar{X}=15.18$; ÖYT için, $\bar{X}=7.36$).

3. Denetim Odağı ve Hizmet Süreleri Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Bulgular

Denetim odağı ve hizmet süreleri farklı olan öğretmenlerin tükenmişlik alt ölçek puanlarına ilişkin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5'de de görüldüğü gibi, dış denetim odağına sahip öğretmenlerin tüm alt ölçeklerdeki tükenmişlik ortalamalarının iç denetimlilerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Farklı denetim odağına sahip olan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri, her ne kadar hizmet süresinin artmasıyla birlikte azalıyor gibi görünse de or-

talamalara bakıldığında bu durumun her zaman geçerli olmadığı görülmektedir.

Tablo 5- Denetim Odağı ve Hizmet Süreleri Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Denetim Odağı	İÇ			DIŞ		
	n	\bar{X}	s	n	\bar{X}	s
GÖRÜLEN İDARİ DESTEK						
1 - 5	6	20.17	8.82	8	24.75	4.89
6 - 10	6	27.67	10.95	8	26.75	7.40
11 - 15	5	20.00	10.95	5	25.80	9.52
16 - 20	10	19.20	8.77	6	25.83	7.08
21+	9	19.22	3.27	7	24.71	7.70
İŞE BAĞLI STRESLE BAŞA ÇIKMA						
1 - 5	6	13.33	6.38	8	15.62	3.78
6 - 10	6	15.83	8.21	8	17.25	4.65
11 - 15	5	11.60	4.56	5	14.80	4.66
16 - 20	10	12.30	5.35	6	19.50	4.04
21+	9	14.00	4.47	7	16.28	7.99
İŞ DOYUMU						
1 - 5	6	12.00	4.94	8	15.12	4.85
6 - 10	6	12.17	4.83	8	15.50	5.13
11 - 15	5	12.80	4.09	5	16.00	5.52
16 - 20	10	11.00	4.81	6	15.33	4.18
21+	9	8.55	3.43	7	13.57	10.30
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMLAR						
1 - 5	6	4.67	1.75	8	7.50	2.13
6 - 10	6	6.00	0.63	8	7.00	2.07
11 - 15	5	3.60	1.14	5	4.60	2.07
16 - 20	10	4.30	1.06	6	5.50	2.43
21+	9	3.44	1.33	7	6.00	3.05

Tablo 6'da denetim odağı ve hizmet süresi farklı olan öğretmenlerin tükenmişlik alt ölçek puanlarına ilişkin iki yönlü varyans analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 6'ya bakıldığında öğretmenlerin içten ya da dıştan denetimli olmalarının 'Görülen İdari Destek'

Tablo 6- Denetim Odağı ve Hizmet Süresi Farklı Olan Öğretmenlerin Tükenmişlik Alt Ölçek Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	P
GÖRÜLEN İDARI DESTEK					
Den. Oda.	309.99	1	309.99	4.94**	Önemli
Cinsiyet	257.52	4	64.38	1.03	.40
Den. Oda. X					
Cinsiyet	125.21	4	31.31	.50	.74
Hata	3765.38	60	62.76		
Toplam	42043.00	70			
İŞE BAĞLI STRESLE BAŞA ÇIKMA					
Den. Oda.	178.70	1	178.70	5.81**	Önemli
Cinsiyet	79.16	4	19.79	.64	.63
Den. Oda. X					
Cinsiyet	76.75	4	19.19	.62	.65
Hata	1844.57	60	30.74		
Toplam	17932.00	70			
İŞ DOYUMU					
Den. Oda.	240.22	1	240.22	7.97**	Önemli
Cinsiyet	92.55	4	23.14	.77	.55
Den. Oda. X					
Cinsiyet	9.98	4	2.50	.08	.99
Hata	1807.78	60	30.13		
Toplam	13980.00	70			
ÖĞRENCİLERE YÖNELİK TUTUMLAR					
Den. Oda.	49.05	1	49.05	13.91***	Önemli
Cinsiyet	50.22	4	12.55	3.56**	Önemli
Den. Oda. X					
Cinsiyet	11.04	4	2.76	.78	.54
Hata	211.56	60	3.53		
Toplam	2296.00	70			

p<.05 *p<.0001

(F=4.94, p<.05), 'İşe Bağlı Stresle Başa Çıkma' (F=5.81, p<.05), ve 'İş Doyumu' (F=7.97, p<.05) alt ölçeklerinde önemli bir etki yarattığı görülmektedir. Bu alt ölçeklerdeki ortalamalara bakıldığında dış denetim odaklı öğretmenlerin, her üç alt ölçekteki tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Dış denetim odağına sahip öğretmenler arasında;

GİD alt ölçeğinde 6-10 yıl ($\bar{X}=26.75$), İBSBÇ'da 16-20 yıl ($\bar{X}=19.50$), İD'nda 11-15 yıl ($\bar{X}=16.00$) çalışanların en fazla tükenmişlik yaşadıklarını bildirdikleri saptanmıştır. 'Öğrencilere Yönelik Tutumlar' alt ölçeğinde ise, temel olarak denetim odağı (F=49.05, p<.0001) ve hizmet süresinin (F=12.55, p<.05) etkisinin önemli olduğu saptanmıştır. Bu alt ölçekte de dış denetim odaklı öğretmenler (1-5 yıl, $\bar{X}=7.50$), iç denetim odaklılara göre daha çok tükenmişlik yaşayan grup olarak belirlenmiştir. Yapılan varyans analizi sonucunda hizmet süresinin 'Öğrenciler Yönelik Tutumlar' alt ölçeğindeki tükenmişlikte önemli etkisi bulunmasına karşın Scheffe-F testi ile yapılan ileri analizde bu etkinin anlamlı olmadığını saptanmıştır.

TARTIŞMA

Araştırmada, denetim odağının tükenmişlik üzerindeki etkisine ilişkin elde edilen sonuçlar, önceki araştırmalarda bildirilen sonuçlarla benzer bulunmuştur (Mc Intyre, 1984; Kyriacou, 1987; Mazur ve Lynch, 1989; Nunn ve Nunn, 1993; Fielding ve Gall, 1982; Byrne, 1992; Lunenburg ve Cadavid, 1992). Sonuçlar, dış denetim odağına sahip öğretmenlerdeki tükenmişliğin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Ayrıca, araştırma sonuçları öğretmenlerin cinsiyetlerine göre tükenmişlik puanları arasındaki farkın önemli olduğunu ortaya koymuştur. Burada erkek öğretmenlerin tükenmişlik puanlarının kadın öğretmenlere göre daha yüksek olması dikkat çekmiştir. Tükenmişliğin cinsiyet üzerindeki etkilerine yönelik araştırmalar farklı sonuçlar vermekle birlikte, toplumsal sorumluluklarından dolayı daha çok 'kadın' öğretmenlerde görüldüğü belirtilmektedir. Ergin (1993), doktor ve hemşirelerde tükenmişlikle ilgili çalışmasında, cinsiyetin 'duygusal tükenme' açısından önemli bir değişken olduğunu belirtmiştir. İlkokul öğretmenleriyle çalışan Girgin (1995), yalnızca 'duyarsızlaşma' açısından cinsiyete ilişkin bir farklılığın olduğunu, erkek öğretmenlerin, mesleğe, öğrencilere ve mesleki problemlere karşı daha çok kayıtsız kaldıklarını saptamıştır. Sonuç olarak, erkeklerin daha çok tükenmişlik yaşadıkları bildirilmiştir. Türkaya (1996), çeşitli öğretim kademelerinde görev yapan öğretmenlerdeki tükenmişlik, görülen psikolojik belirtiler ve kullanılan başa çıkma davranışlarıyla ilgili olarak yap-

tuğı araştırmasında, 'Görülen İdari Destek' ve 'İş Do-yumu' açısından erkeklerin, 'Öğrencilere Yönelik Tu-tumlar' açısından kadınların daha fazla tükenmişlik ya-şadıklarını saptamıştır. Ayrıca yurt dışında yapılan bazı araştırmalarda da (Anderson ve Iwanicki, 1984; Schwab ve Iwanicki, 1982; Schwab ve ark., 1986; Chapman ve Lowter, 1982; Kyriacou, 1987) bu araştır-manın bulgularına paralel sonuçların elde edildiği er-keklerin daha çok tükenmişlik yaşadıkları bildirilmiş-tir. Bu çalışmada da ülkemizdeki kadınların taşıdıkları sorumluluklar dikkate alındığında kadınların daha fazla tükenmişlik yaşadıklarını bildirmeleri beklenirken, so-nucun böyle çıkması şaşırtıcı olmuştur. Diğer yandan, öğretmenlik mesleğinin hala kadın mesleği olarak algı-lanması da bayan öğretmenlerimizin mesleği ve zor-luklarını daha kolay benimsemesinde dolayısıyla da tü-kenmişliğinin azalmasında önemli bir rol oynamış ola-bilir.

Araştırmada tükenmişlik ile yaş ve hizmet süresine yönelik önemli bir farkın bulunmaması da dikkat çek-i-ci olmuştur. Konuyla ilgili olarak daha önce yapılan birçok araştırmada gerek yaşın, gerekse hizmet süresi-nin tükenmişlik üzerinde önemli bir etkisinin olduğu, yaş ve hizmet süresinin artmasıyla birlikte tükenmişli-ğın azaldığı belirtilmiştir (Ergin, 1993; Girgin, 1995; Baysal, 1995; Tümkaya, 1996; Hipps ve Glenelle, 1991, Friedman, 1991; Mo, 1991, Maslach ve Jackson, 1981). Diğer bir deyişle, işe yeni başlayan ve henüz deneyimsiz olan genç öğretmenler, uzun süre çalışmış ve yaşça büyük öğretmenlere göre, daha fazla tüken-mişlik yaşamaktadırlar. Bunun nedeni olarak da, genç ve hizmete yeni başlayan öğretmenlerin daha idealist olmaları, beklentilerinin daha fazla olması ve bunların karşılanmaması halinde yaşadıkları hayal kırıklıkları ile başa çıkma becerilerindeki yetersizlik gösterilmek-tedir. Bu çalışmada da tükenmişlik ile yaş ve hizmet süresine göre bir farklılık beklenmiş ancak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Örneklemin sınırlı olması bu tür bir sonuca yol açmış olabilir.

Bütün bunlar dikkate alınarak, bu araştırmanın so-nuçları değerlendirildiğinde, toplumda önemli bir göre-

vi üstlenen öğretmenlerin denetim odağına bağlı ola-rak, tükenmişlik yaşamalarının bir çok olumsuzlukları da beraberinde getirebileceği söylenebilir. İşe devam-sızlık, öğrenci başarısızlığı, iş doyumsuzluğu, stres ve uygun olmayan başa çıkma davranışlarına (alkol, siga-ra, dayak, vb.) yönelme bunlardan yalnızca bir kaç ta-nesi olarak örnek verilebilir. Bu nedenle araştırmayla ilgili en önemli öneriler; öğretmenlik mesleğine yöne-lecek bireylerin kişilik özelliklerini de belirlemeye yar-dımcı olacak daha farklı yöntemlerle seçilmesi için ge-rekli değişikliğin bir an önce yapılması, meslek yaşan-tılarında da gerek öğretmenlik başarısı, gerekse duygusal yaşantı açısından sürekli izlenmesi ve değerlendiril-mesi, tükenmişlik ve denetim odağının daha geniş ör-neklemlerde, diğer değerşkenlerle (öğrenci başarısı, da-yak, işe devamsızlık, benlik saygısı, vb.) olan etkileş-i-minin araştırılması olarak sıralanabilir.

KAYNAKLAR

- Anderson, M.B. ve Iwanicki, E.F. (1984). Teacher mo-tivation and its relationship to burnout. **Educa-tional Administration Quarterly**, 20 (2), 94-109.
- Baysal, A. (1995). Lise ve dengi okul öğretmenlerinde meslekte tükenmişliğe etki eden faktörler, (Ya-yınlanmamış Doktora Tezi), D.E.Ü. Sosyal Bi-limler Enstitüsü, İzmir.
- Blase, J.J. (1986). A qualitative analysis of sources of teacher stress: Consequences for performance. **American Educational Research Journal**, 23, 13-40.
- Byrne, B.M. (1992). Investigating causal links to bur-nout for elementary, intermediate and secon-dary teachers. San Francisco, (ERIC Docu-ment Reproduction Service. No. ED 344886).

- Chapman, D.W. ve Lowter, M.A. (1982). Teachers satisfaction with teaching. **Journal of Educational Research**, 75, 241-247.
- Dağ, İ. (1991). Rotter'in İç-Dış Kontrol Odağı Ölçeği (RİDKOÖ) nin üniversite öğrencileri için güvenilirliği ve geçerliği. **Psikoloji Dergisi**, 7(26), 10-16.
- Dağ, İ. (1992). Kontrol odağı, öğrenilmiş güçlülük ve psikopatoloji ilişkileri. **Psikoloji Dergisi**, 7(27), 1-9.
- Dönmez, A. (1983) Denetim odağı ve çevre büyüklüğü. **A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi**, 16(17), 37-47.
- Dönmez, A ve Başal, H.A. (1985). Çevre büyüklüğü ve 10-12 yaş ilkökul çocuklarında denetim odağı (Locus of Control). **Psikoloji Dergisi**, 5(18), 7-14.
- Dönmez, A. (1986). Denetim odağı: Temel araştırma alanları. **Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 18(1-2), 259-280.
- Dworkin, A.G. (1985). When teachers give up: Teacher burnout, teacher turnover and their impact on children. Hog Foundation for Mental Health, Austin, TKS. (ERIC Document Reproduction).
- Ergin, C. (1994). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin uyarlanması, R. Bayraktar, İ. Dağ (Ed), VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Ankara: Meteksan A.Ş., 143-154.
- Feitler, F.C ve Tokar, E. (1982). Getting a handle on teacher stress: how bad is the problem? **Educational Leadership**, 39, 456-458.
- Fielding, M. ve Gall, M.D. (1982). Personality and situational correlates of teacher stress and burnout. Paper Presented at the Annual Meeting of the American Educational research Association. New York, (ERIC, No: ED219353).
- Friedman, I.A. (1991). High and low-burnout schools culture aspects of teacher burnout. **The Journal of Educational Research**, 86 (1), 25-35.
- Girgin, G. (1995). İlkokul öğretmenlerinde meslekte tükenmişliğin gelişimini etkileyen değişkenlerin analizi ve bir model önerisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Hipps, E.S. ve Glenelle, M. (1991). The relationship of locus of control, stress related to performance-based accreditation and job stress to burnout in public school teachers and principals. (ERIC Document Reproduction Service, No: ED333557).
- Kyriacou, C. (1987). Teacher stress and burnout: An international review. **Educational Research**, 29(2), 146-152.
- Lunenburg F.C. ve Cadavid, V. (1992). Locus of control pupil control ideology and dimensions of teacher burnout. **Journal of Instructional Psychology**, 19(1), 1-10.
- Maslach, C. ve Jackson, S.E. (1981). The measurement of experienced burnout. **Journal of Occupational Behavior**, 2(2), 99-113.
- Mazur, P. J. ve Lynch, M. D. (1989). Differential impact of administrative organizational, and personality factors on teacher burnout. **Teaching and Teacher Education**, 5(4), 337-353.

- Mc Intyre, T.C. (1984). The relationship between locus of control and teacher burnout. **British Journal of Educational Psychology**, 54(2), 235-23.
- Mo, K.W. (1991). Teacher burnout: Relations with stress, personality and social support. **Education Journal**, 19(1), 3-11.
- Nie, N.H. (1986). **SPSS-X statistical package for social sciences**. N.Y. Mc Graw Hill.
- Nunn, G.D. ve Nunn, S. J. (1993). Locus of control and school performance: Some implications for teachers. **Education**, 113(4), 636-641.
- Schwab, R.L (1983). Teacher burnout: moving beyond 'psychobabble'. **Theory-Into - Practice**, 22(1), 21-26.
- Schwab, R.L. ve Jackson, S.E. ve Schuler, R.S. (1986). Educator burnout: Sources and consequences. **Educational Research Quarterly**. 10(3), 14-30.
- Schwab, R.L. ve Iwanicki, E.F. (1982). Who are our burned out teachers? **Educational Research Quarterly**. 7(2), 5-17.
- Seidman, S.A. ve Zager, J. (1986-87). The teacher burnout scale. **Educational Research Quarterly**. 11, 26-23.
- Ören, N. (1991). Denetim odağı ve kendini kabul arasındaki ilişkiler. **Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**. 1(2), 20-28.
- Özyürek, M. (1983). Birlikte ve ayrı eğitimin etkinliği: Benlik kavramı ve denetleme odağı **A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları**. Ankara: A.Ü. Basımevi, No: 123.
- Türk, D.C. ve Meeks, S.S. ve Türk, L. M. (1982). Factors contributing to teacher stress: Implications for research, prevention and remediation. **Behavioral Counseling Quarterly**, 2, 3-25.
- Tümkaya, S. (1996). Öğretmenlerdeki tükenmişlik, görülen psikolojik belirtiler ve başa çıkma davranışları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yeşilyaprak, B. (1990). Denetim odağının belirleyicileri ve değişime ilişkin araştırmalar: bir eleştirel değerlendirme. **Psikoloji Dergisi**, 7(25), 41-52.